

MINISTRY OF CULTURE AND NATIONAL HERITAGE PUBLICATIONS

Publications of the Department of Cultural Heritage.

Ten publications have been brought out by the Ministry of Culture and National Heritage over the last four years which have hitherto not been discussed in *Valuable, Priceless/Lost*. In the series "Outside the Country" these were: *Mapy i plany Rzeczypospolitej XVII w. znajdujące się w archiwach w Sztokholmie* /Maps and Plans of the Republic of Poland in Stockholm Archives/ (volume I and II, 2011), *Plakat polski w Bibliotece Polskiej w Paryżu* /The Polish Poster in the Paris Library/ (2011), *Polentechnikum* (2012) and *Józef Ignacy Kraszewski. Rysunki* /Józef Ignacy Kraszewski. Drawings/ (2012), as well as *Polskie Straty Wojenne. Leihglocken. Dzwony z obszarów Polski w granicach po 1945 roku przechowywane na terenie Niemiec* /Leihglocken. Bells from the Polish Territory within the Post-1945 Borders Stored on the German territory/ (2011), *Straty wojenne. Malarstwo polskie* /Wartime Losses. Painting/ (2012), while in the series of transnational publications: "Eastiorum hereditas," connected with the archive discoveries documenting objects and work conducted on the eastern coast of the Baltic: *Archeologiczne księgi inwentarzowe dawnego Prussia-Museum* /Archeological Inventory Books of the Former Prussia-Museum/ (2008), the introduction to which was published in the brochure *Ocalona historia Prus Wschodnich. Archeologiczne księgi inwentarzowe dawnego Prussia-Museum* /The Salvaged History of Eastern Prussia - the Archeological Inventory Books of the Former Prussia-Museum/ (2008), and *Archeologiczne dziedzictwo Prus Wschodnich w archiwum Feliksa Jakobsona* /The Archeological Heritage of Eastern Prussia in the Archives of Feliks Jakobson/ (2011). Besides the series mentioned above, a beautiful album was published featuring the works of an artist who has been undervalued in Poland, Witold Urbanowicz, a Pallotine priest living in France, entitled *Witold Urbanowicz. Artysta nienasycony* /Witold Urbanowicz, an Insatiable Artist/.

MARIA ROMANOWSKA-ZADROŻNA

PUBLIKACJE

DEPARTAMENTU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MKiDN

W ostatnich czterech latach ukazało się dieścię publikacji Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, które dotychczas nie były omawiane na łamach kwartalnika „Cenne, bezcenne, utracone”. Wydane zostały w seriach „Poza Krajem” i „Polskie Straty Wojenne” oraz w cyklu transnarodowych publikacji „Aestiorum Hereditas”, związanych z archiwalnymi odkryciami archeologicznej dokumentacji obiektów i prac prowadzonych na terenach wschodnich wybrzeży Bałtyku. Poza seriami wydany został piękny album niedocenionego w kraju artysty, ks. Witolda Urbanowicza, pallotylna mieszkającego na stałe we Francji.

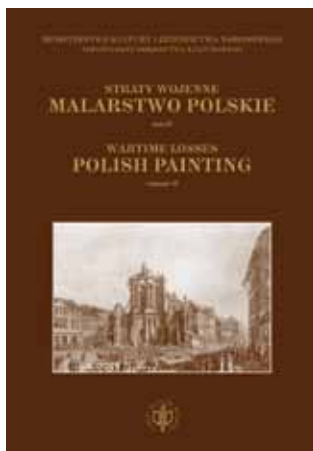
Publikacje *Mapy i plany Rzeczypospolitej XVII w. znajdujące się w archiwach w Sztokholmie* (tom I i II, 2011) oraz *Plakat polski w Bibliotece Polskiej w Paryżu* (2011 r.) ukazały się w serii „Poza Krajem”, wydawanej od 2008 r. Pierwsza z książek, autorstwa Karola Łopateckiego i Wojciech Walczaka, pracowników naukowych Uniwersytetu w Białymstoku, jest owocem czteroletniej pracy badawczej w szwedzkich archiwach: wojskowym (Krigsarkivet) i narodowym (Riksarkivet). Jest to wybór mniej znanych rękopiśmiennych siedemnastowiecznych

map i planów obejmujących obszary dawnej Rzeczypospolitej, zrabowanych przez wojska Karola Gustawa podczas potopu szwedzkiego (1655–1660) z Zamku Królewskiego w Warszawie, oraz szkice terenowe, plany i mapy wykorzystywane przez Szwedów. Pierwszy tom zawiera omówienie źródeł kartograficznych autorstwa cudzoziemskich inżynierów będących w służbie u polskich królów: dwóch Niemców, Fryderyka Getkanta i Henryka Thome oraz Francuza Wilhelma Le Vasseur de Beauplana, a także kartografów działających na rzecz Szwedów: mało znanego Wilhelma von Bancke, autora szkiców terenowych przemarszu wojsk szwedzkich w 1656 r. oraz Georgiusa von Szwengelna, szwedzkiego szpiega. W tomie drugim, w kartonowym pudełku przypominającym formą kodeks, zamieszczono 36 przedruków map i planów z atlasów: Fryderyka Getkanta *Topographia Practica Conscripta et Recognita* oraz Heinricha Thome *Utländske och Inländske Slott Städer och Fästen*, zdigitalizowanych wcześniej w ramach projektu badawczego. Wydanie jest dwujęzyczne, polsko-angielskie, i ma piękną szatę graficzną.

Autorką dwujęzycznego polsko-francuskiego katalogu *Plakat polski w Bibliotece Polskiej w Paryżu* – podobnie, jak i wcześniej wydanego, w 2009 r., *Plakatu polskiego ze zbiorów Muzeum Etnograficznego Przemysłu Artystycznego Instytutu Narodowego Narodowej Akademii Nauk we Lwowie* – jest Anna Agnieszka Szablowska z Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk. Wspierana przez pracowników Biblioteki Polskiej w Paryżu, ze zbioru liczącego przeszło 700 plakatów wybrata do katalogu 357 dzieł ponad 150 autorów, których biogramy zamieszczono tuż przed indeksami, na końcu książki. Autorka we wstępie przypomniała istotną rolę, jaką odegrała Biblioteka Polska w Paryżu, najstarsza z polskich instytucji powstałych poza krajem. Powołana po powstaniu listopadowym w okresie Wielkiej Emigracji stała się ośrodkiem polskiego życia kulturalnego na obczyźnie i wielu działań patriotycznych. Znamiennie, że większość prezentowanych plakatów opiewa głównie uroki miast lub ziem polskich bądź wzywa do obrony kraju, walki o niepodległość lub pomoc polskim ofiarom wojen i represji. Jest to pierwsza prezentacja części tego bogatego zbioru przechowywanego nad Sekwaną.

W serii „Straty Kultury Polskiej” w 2011 r. ukazało się opracowanie Marcelego Tureczka, adiunkta Instytutu Historii na Uniwersytecie Zielonogórskim, zatytułowane *Leihglocken. Dzwony z obszarów Polski w granicach po 1945 roku przechowywane na terenie Niemiec* (2011 r.). Podstawę stanowiła dokumentacja z zasobów Glockenarchiv w Norymberdze gromadząca fišsze z opisami i fotografiami wyrobów ludwisarskich oraz powiązane z nimi zbiory odlewów gipsowych i odrysów. Kluczowym był tytułowy dokument noszący nazwę *Leihglocken*, zawierający spis dzwonów wywiezionych z Górnego i Dolnego Śląska, Wschodnich i Zachodnich Prus, Wolnego Miasta Gdańska, Pomorza Za-

chodniego, Wschodniej Brandenburgii, z Wielkopolski opisaną tu ogólnie Polen. Dokument wskazywał także miejsca zdeponowania obiektów na terytorium niemieckim w latach 50. XX w. Książka Marcelego Tureczka jest katalogiem ponad 1300 zabytkowych dzwonów pochodzących z kościołów na ziemiach zachodnich i północnych i obejmuje miejscowości z obecnych województw warmińsko-mazurskiego, pomorskiego, zachodniopomorskiego, lubuskiego, dolnośląskiego, śląskiego i wielkopolskiego. Opisy utraconych dzwonów po raz pierwszy zostały wzbogacone o cenną informację: adres przechowywania, choć ten adres pochodzi sprzed ponad półwiecza.

Projekt badawczy powstał w oparciu o kwerendy archiwalne, obejmujący opracowanie materiałów źródłowych (a jeśli to konieczne, nawet ich konserwację), którego celem jest udostępnienie nieznanymi i niedostępnymi archiwaliów w publikacjach książkowych, nosi nazwę *Ostbalticum*. Jego realizacja – pisał Jacek Miler, dyrektor Departamentu Dziedzictwa Kulturowego we wstępie do pierwszego tomu z cyklu „Aestiorum Hereditas” – prowadzona z udziałem archeologów reprezentujących państwa basenu Morza Bałtyckiego, pozwoli w przyszłości na pełną rekonstrukcję muzealnych zbiorów archeologicznych, utraconych z terenów południowo-wschodnich wybrzeży Bałtyku i rozproszonych podczas II wojny światowej”.

Wprowadzeniem do tej problematyki była niewielka, bo licząca zaledwie 100 stron, książeczka *Ocalona historia Prus Wschodnich. Archeologiczne księgi inwentarzowe dawnego Prussia-Museum* (2008), opracowana przez polskich archeologów: Annę Bitner-Wróblewską, Tomasza Nowakiewicza, Aleksandrę Rzeszotarską-Nowakiewicz, Wojciecha Wróblewskiego, przy współpracy konserwarki Moniki Bogacz-Walskiej. Wydana po polsku, niemiecku i rosyjsku praca opisywała przełomowe wydarzenie międzynarodowej współpracy „rekonstruowania i konserwowania przez polskich specjalistów ważnej części niemieckiej spuścizny kulturowej z Prus Wschodnich, która udostępniona została przez rosyjskich muzealników”. Prezentując w zarysie dzieje archeologii w dawnych Prusach Wschodnich, historię Prussia-Museum w Królewcu i losy jego archeologicznej kolekcji w latach 1943–2008, omawiała, z konieczności pobieżnie, zawartość odnalezionych w latach 60. XX w. ksiąg inwentarzowych oraz prace konserwatorskie podjęte w celu ich ocalenia w Archiwum Państwowym w Olsztynie, a także zarysowała perspektywy dalszej, międzynarodowej współpracy badawczej nad archeologicznym dziedzictwem basenu Morza Bałtyckiego.

Efekty tej współpracy i podjętych badań publikowane są w ramach cyklu pod wspólnym tytułem „Aestiorum Hereditas”, nawiązującym do dziedzictwa starożytnego ludu zamieszkującego południowo-wschodnie wybrzeża Bałtyku, któremu Tacyt nadał nazwę Aestii w rozdziale 45 swojego dzieła *Germania*.

Pierwsza publikacja z tej serii, *Archeologiczne księgi inwentarowe dawnego Prussia-Museum* (2008), licząca 448 stron, była trójjęzycznym wspólnym dziełem polskich, niemieckich i rosyjskich specjalistów: dr Anny Bitner-Wróblewskiej z Muzeum Archeologicznego w Warszawie, Moniki Bogacz-Walskiej i Andrzeja Ulewicza z Archiwum Państwowego w Olsztynie, prof. Wilfrieda Menghina i dr Christine Reich z Museum für Vor- und Frühgeschichte w pałacu Charlottenburg, w Berlinie, dr. Tomasza Nowakiewicza i dr. Wojciecha Wróblewskiego z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, Aleksandry Rzeszotarskiej-Nowakiewicz z Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk oraz Anatolija Valujeva z Muzeum Historyczno-Artystycznego w Kaliningradzie (Kaliningradskij oblastnoj istoriko-chudożestwiennyj muzej). Przedstawiła historię archeologii Prus Wschodnich i królewieckiego Prussian-Museum, dramatyczne powojenne losy jego archeologicznej kolekcji, rozproszonej i odnalezionej w Kaliningradzie, Berlinie i na ziemiach polskich. Zamieszczono w niej nieznaną dotąd sprawozdania z ratowania tej części zbiorów, która znalazła się po wojnie na terytorium Polski. Przedstawiono okoliczności odszukania ksiąg inwentarzowych, omówiono stan zachowania w 2007 r., rekonstrukcję i poszczególne etapy prac konserwatorskich, a także ich zawartość i znaczenie naukowe dla badaczy archeologicznego dziedzictwa. Praca ta pozwala bowiem określić wiele niezidentyfikowanych dotąd zabytków, zarówno ze zbiorów rosyjskich, jak i niemieckich. Na zakończenie książki zaprezentowano skany 250 tablic z oryginalnych kart odrestaurowanego inwentarza.

Kolejna publikacja z tej serii, *Archeologiczne dziedzictwo Prus Wschodnich w archiwum Feliksa Jakobsona* (2011), licząca 639 stron, opracowana przez dr Annę Bitner-Wróblewską, Aleksandrę Rzeszotarską-Nowakiewicz, dr. Tomasza Nowakiewicza oraz Jānisa Ciglisa, kierownika Działu Archeologicznego w Narodowym Muzeum Historii Łotwy w Rydze, wydana została również w trzech językach, tym razem jednak po polsku, niemiecku i łotewsku, dotyczyła bowiem spuścizny łotewskiego archeologa Feliksa Jakobsona (1896–1930), zmarłego tragicznie przed zakończeniem studiów i złożeniem pracy doktorskiej. Marzeniem Jakobsona było badanie starożytnej historii ojczystej ziemi. Książka przybliżyła jego sylwetkę i omawia pozostałe po nim archiwum, na które składa się kilka tysięcy dokumentów: notatek i rysunków zabytków archeologicznych z 280 stanowisk we Wschodnich i Zachodnich Prusach oraz z wyjazdów studyjnych do różnych muzeów, w tym Berlina, Szczecina, Wilna, Kowna, czy Tartu (dawniej Dorpat). Przedstawiona w katalogu i na płycie CD dokumentacja jest niezwykle wartościowym źródłem pozwalającym na częściową rekonstrukcję utraconego dziedzictwa archeologicznego państw regionu Morza Bałtyckiego.

Wydany poza seriami album malarski *Witold Urbanowicz. Artysta nienasycony* pod redakcją Barbary Stettner-Stefańskiej jest monografią artystycznych pasji skromnego księdza, palloty, malarza-samouka posiadającego niezwykle wycucie formy i koloru, tworzącego w rozmaitych technikach i w różnych dziedzinach sztuk plastycznych. Album podzielony jest na trzy części: eseje osób zaprzyjaźnionych, m.in. Jacka Cygana, Elisabeth Dudy i ks. Marka Wittbrota, część *Sacrum* poświęcona sprawom boskim i świętym oraz część *Profanum* – opiewającą przyrodę i ludzi. W albumie przewijają się wizerunki Jezusa i Maryi, postacie świętych, sceny ze Starego i Nowego Testamentu oraz pejzaże, portrety, sceny rodzajowe i akty. Pośród kilkuset prac zamieszczonych w książce zaprezentowane zostały rysunki, pastele, tempery, oleje, rzeźby, okładki książek, witraże i ich projekty. „W twórczości Witolda Urbanowicza wszystko jest ruchem, dynamiką, światem stającym się, a nie zastanym i zastygłym – pisat we wstępie ks. abp. Henryk Hoser. – (...) Skala kolarzeniowa artyści chroni go od sztampy i skostnienia. Malarz jest kapitanem, a jego świat otwiera się na szerokie horyzonty wiedzy oraz sięga bezkresnych, nieskończonych wymiarów wiary.”

AGNIESZKA SZCZEKAŁA. ART FORGERIES. LEGAL ISSUES. Wolters Kluwer, Warszawa 2012, 276 pages.

Issues connected with art forgeries have always been controversial, particularly when considering effective legal regulations. Every publication in this area is, therefore, highly valuable, particularly if it presents as complex an overview of the problem as the monograph by Agnieszka Szczekała. The work being reviewed covers legal aspects of forgeries, but also includes a theoretical discussion and practical hints on how to apply the existing regulations. The postulates made de lege ferenda and the research of legislation conducted by the author are an additional asset of the present publication.

**KATARZYNA JÓŹWIAK
WOJCIECH SZAFRAŃSKI (WPIA UAM)**

Agnieszka Szczekała *FAŁSZERSTWA DZIEŁ SZTUKI. ZAGADNIENIA PRAWNOKARNE*

Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 276

W 2010 r. ówczesny Ośrodek Ochrony Zbiorów Publicznych zorganizował, wspólnie ze Stowarzyszeniem Antykwaryusza Polskich oraz Domem Aukcyjnym Rempex, cykl seminariów pt. *Problematyka autentyczności dzieł sztuki na polskim rynku. Teoria – praktyka – prawo*, podczas których 30 prelegentów przedstawiło całe spektrum problematyki fałszerstw dzieł sztuki i sposobów przeciwdziałania temu procederowi¹. Po ponad 23 latach funkcjonowania rodzimego rynku sztuki w warunkach gospodarki wolnokonkurencyjnej wypada dokonać pogłębionej analizy zjawiska fał-

szersztw. Literatura przedmiotu bardzo się wzbogaciła i powstało już w kraju środowisko naukowe badaczy zajmujących się tą problematyką, skupiające zarówno historyków sztuki, głównie muzealników, jak i ekonomistów i prawników różnych specjalności. Nadal brakuje jednak, np. w dyskusji o fałszyfikatach, analitycznej oceny rynku sztuki w Polsce. Nie chodzi więc o ocenę jednostronną, typowo publicystyczną, jaka zwykle towarzyszy informacjom o najbardziej spektakularnych fałszerstwach, lecz o brak pogłębionej analizy wielowymiarowej, odnoszącej się zarówno do konkretnych przypadków, jak i formułującej wnioski uogólnione, ujawniające mechanizmy ukryte za przypadkami fałszerstw dzieł sztuki w Polsce. Już dłużej nie wypada odwoływać się wyłącznie do literatury zagranicznej, najczęściej do bestsellerowej niegdyś i nadal popularnej u nas książki Franka Arnau (wł. Heinrich Schmitt) pt. *Sztuka fałszerzy – fałszerze sztuk. Trzydzieści wieków antykwarskich mistyfikacji*, napisanej przez autora m.in. wielu sensacyjnych powieści kryminalnych w 1959 r. (wyd. ang., w 1961 r., wyd. pol. w 1966 r.), a więc pracy warsztatowo niemal klasycznej, lecz zarazem leciwej, a w ujęciu kwestii prawnautorskich wręcz przestarzałej. Tak więc tym większe zainteresowanie i oczekiwania wywołało opublikowanie książki Agnieszki Szczekały pt. *Fałszerstwa dzieł sztuki. Zagadnienia prawnekarne*. Autorka już na wstępie zwraca uwagę, iż autorzy polskich publikacji omawiających kwestię ochrony dóbr kultury w ramach polskiego prawa karnego ograniczają się do opisywania zjawisk kradzieży, niszczenia, restytucji oraz do formułowania postulatów związanych z poprawą obecnej ochrony prawnej w tym zakresie. Brakowało monografii szeroko omawiającej aspekty prawne fałszerstw dzieł sztuki, zwłaszcza uwzględniającej sytuację po nowelizacji ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2006 r. [dalej u.o.z.]². Książka